

Landrichter Theodor de Castelberg

Autor(en): **[s.n.]**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **2 (1898)**

PDF erstellt am: **20.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882117>

Nutzungsbedingungen

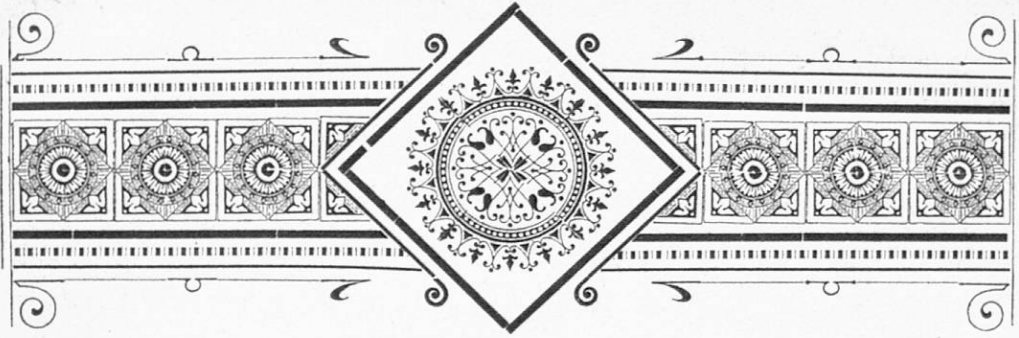
Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Landrichter Theodor de Castelberg.

*Per saver giudicar in um, sto ins capir
il spert dil temps, che ha scafiu el.*

Dapertut entscheiva ins oz il di a sepreparar tier fiastas secularas, essen nus gie datier della davosa ura d'in secul e seaproximeschan gia las aururs dil ventgavel tschentaner.

Nossa sora gronda, la republica franzosa, preparescha grondiusas fiastas per inscenar vengonzamein l'entschatta dil ventgavel tschentaner; en autras tiarras sepeina ins tier fiastas commemorativas per ils evenements, che ein schabiai avon tschien ons, las umbrivas dils quals han sextendiu sur igl entir present secul.

Era en la Svizzeria essen nus miez en la perioda dellas fiastas secularas. Duront ch'ins ha en certs cantuns celebrau la vegnida dellas bandieras della revoluziun franzosa, las qualas han, sco ins po dir cun raschun, scaffiu quels cantuns, festivescha ins en auters

logens ils glorijs ne sventirai combats, en ils quals ils babuns han dau vi saun e vetta per la veglia Svizzeria e sia libertat. Il classic drama festiv, cun il qual nus Grischuns volein celebrar la gloriosa bataglia, che ha decidiu avon quater tschien ons l'indipendenza dellas treis ligias, astga bucca schar ira ord memoria à nus ils memorabels evenements historics, che han clius il schotgavel tschentaner.

Tgi ella Cadi savess emblidar la gloriosa victoria, ch'ils babuns han raportau sur in destinguiu general franzos e ses victorius veterans? Aunc en *frestga* memoria ei ord il raquintar de tats e tattas il sventireivel di, nua che il tizun digl inimitg ha intschendrau la venerabla claustra et il vitg de Muster, quei barscha-ment il qual ha destruiu la grondiusa bibliotheca et igl archiv claustral, che contenevan ils pli interessants documents per la cultura e la historia raetica. Cun igl incendi della combra della spada ei vegniu ruinau igl archiv dil Cumin della Cadi cun las purgameinas e protocolls, che sulets havessan porschiu il material tier ina documentada historia de quei Cumin, che ha giu per la Ligia grischa la rolla, che Uri ha giu ella primitiva Ligia svizzeria.

Senza dubi vegnan las auctoritats secularas et ecclesiasticas ha premeditar ina vengonza *festivitât commemorativa per l'ujarra, ch'ils purs della Part sura han batiu 1799 encunter ils Franzos*. Il pievel, il qual ha ils glorijs combats aunc en buna memoria, muncanta buc de far siu pusseivel, per celebrar vengonzamein la schi indicada fiasta seculara.

Per contribuir enzatgei tier tala fiasta, vegn la proxima annada digl Ischi, che compara sin l'entschatta de Mars, ha portar ina *monographia sur l'ujarra encun-*

ter ils Franzos sco differentas publicaziuns e lavurs, che concernan ilg on 1799.

En stretga connexiun cun ils grondius evenements, als quals ein dedicai la proxima annada digl Ischi, stat igl um, il num dil qual nus vesein alla testa de questas ingias; ha gie *Landrichter Theodor de Castelberg* giugaul ina emminenta rolla sco manader dil pievel sursilvan alla fin dil secul passau e denter ils umens, che han dirigiù il moviment politic e guerier de 1799, eis el muort sia gronda prudientscha, nunpassionada politica e sincera buontat bein la pli sympatica figura. Mo ins fagess entiert, sch'in prendess la biographia de Castelberg mo per in antecedent dils acts e lavurs, che nus publichein tiella fiasta seculara. Na, Theodor de Castelberg ha meritau ina piazza d'honor et ina en-grazieivla biographia egl Ischi en emprema lingia sco *poet et autur raeto-romontsch*. Denter ils auturs sursilvans eis ei buc in, che ha scret ina prosa romontscha schi genuina e propi atgna sco Theodor de Castelberg. Sche ins paragescha las poesias et ils fragments prosaics dad el, publicai en la *Chrestomathia*, cun las ovras contemporaneas dils auturs sur- e subsilvans, vegn ins immediat surprius della abundonza de buns plaid e phrasas romontschas, dellas caluradas et energicas expressiuns, ils stupents fraponts maletgs sco della veramein romontscha vigurusa syntax. En *la canzun sin igl on 1794*¹⁾, nua che la davosa dertgira nauscha, che seseva a Cuera, haveva castiau il poet tier ina per quei temps fetg gronda summa ha Theodor de Castelberg dau in aschi characteristic sco original maletg de quella muontada epocha. Nus entupein cheu

¹⁾ *Decurtins Chrestomathie, I. p. 173.*

in diember ded atgnas expressiuns, las qualas ein deplorablamein buca vegnidas ditgadas dils auters auturs romontschs: « la verdat ei encugliada », « manzegnas tafer en a strada », « la carezia proximala ei sut pegna en », « recliadat ei mal en pugn », « sinceradat ha rut il gruign. » Matein nus quellas vivas e plasticas expressiuns sper ils vits e monotons adjectivs ded oz il di, per lu sentin nus la frestgia poesia, che schai gia el lungatg de nies poet.

In tun ins po dir elegic anfla nies poet en ina *canzun sil temps niev*¹⁾, probablamein ord *l'entschatta dil schenivavel tschentaner*. Ei glei in trest e comuentont maletg dil pievel sursilvan en ils emprems ons sunter il barschament de Muster. Almedem sentiment dat Theodor de Castelberg era significonta expressiun en la *Canzun dil barschament de Muster*²⁾. En general sexprima aber en las poesias de Landrichter Theodor in spert harmonic, cuntent, che sa vegnir caracterisau cun il plaid romontsch: *Viver e schar viver*. Amitg din leger e bein enqualga realistic spass anflein nus sia moda poetica il meglier exprimida en la *canzun Tadel sur Meister da canzuns*³⁾ et en la *Canzun dils stands*⁴⁾.

Aunc bucca publicadas ein bein enqual canzun de nies poet, che sedestingueschen tras la originalitat dil lungatg, sco il hilar contegn. Nus volein [mo]numnar la canzun, ch'entscheiva cun ils plaids:

*Quei niebel Tems d'atun
Veng ussa prest vegnir neutier,
Lur vegnien mats de quolm,*

¹⁾ *Decurtins Chrestomathie, I. p. 373.*

²⁾ *ibid. p. 812.*

³⁾ *ibid. p. 393.*

⁴⁾ *ibid. p. 390.*

Legers studens neutier.

Antuorn la noig, quels van a gren : Juhe, Juhe!

Per quei cuort tems ston schar plischer las somas

[dils chilgiers.

et ina outra della quala nus purschein las empremas
strophas :

1.

Tadlei mei, tgi ca cor ad era compassiun,

Sche vi jeu metter or mia lamentischun.

Stueis ques saschnui, sentir er vera gretta,

Co miu pli car utschi ha piars la seia vetta.

2.

Sper mei il pupratsch steva, cantava sil pli viv,

Denton ca jeu schischeva sils giuvens elg ignif.

Cou meins ual sut nus in schuz da buis ven daus,

Il qual per domadus in viv turmen ei staus.

3.

El dat, ad ent' il da al eunc sees els alzau

Sin mei, per avisa, ch'ei sei cun el fitau.

El era tuchs dil plum da quei sgerscheivel schutz ;

Tras quei vai piars miu um, als giuvens lur bab tuts.

4.

Giun pleun ha'l eunc sbatiu las alas bein da lass.

Il morder quel ha priu ad el ventschiu on trass ;

El ha lu faitg viadi, l'utschi mess en siu buors,

A mava schi garmadi, sco el ves mazau igl uors.

5.

Dacou d'envi uss jeu, co dei jeu po mai fa ?

Ca jeu quels giuvens thseu buc laschi pirenta.

*Sch' jeu vom ad els per maglia, sche mieren ei dil freid;
Sche jeu dostel la ferdaglia, sche maza els la seit.*

6.

*Nua dei mai seolver, dei iou tut banduna?
Dei forsa sa resolver, da cou naven schgula?
Ad ir en ina tiarra, ca hagi il bi laud,
Ch' ei detti buc uiarra ad era buca gliaut?*

Ei fa a nus dischplischer de bucca saver dar la fin de nossa canzun, denton il zun delicat thema, che quella tractescha en in fetg liber tun, lai parer indicau de calar cun la sura stropha. En grau moral droven las canzuns ord la fin dil schotgavel tschentaner enqual gadas expressiuns e maletgs, che ins anfla oz il di buca pli admissiblas. Mo a la fin dil secul passau regieva era sper la fontaunas dil Rhein in tun bia pli frivol che oz il di e las galanterias della cuort franzosa vegnievan savens translataadas tier nus en expressiuns criuamein sensualisticas. Ei fuss malgiest de vuler far nies poet responsabels per las jdeas morales et il gust literaric de siu temps

Avon ch'ei existeva gasettas, vegnieva la polemica cun ils adversaris politics menada en la canzun, entscheiva gie la litteratura screta romontscha cun ina tala canzun politica. La Chianzun della Guerra dagl Chiaste da Müsch ha il grond guerier e diplomat *Gion Travers* cantau e scret si, per sedefender d'ina svergugnusa canzun drizada encunter el et ils auters prischuniers. In viv maletg dils combats della reformaziun daten a nus las numerusas canzuns en las qualas ils evenements della historia universal e patriotica anflen in frestg echo. Pertgei las partidas politicore-

ligiusas contan buca mo dils combats en l'atgna tiarra, cun il pli viv interess selegnan ellas era giud las victorias e deploreschan las terradas de lur conreligionaris.

A la fin dil schotgavel tschentaner, cura ch' il pievel ha tenu la davosa dertgira nauscha en il ver sen dil plaid, ha era la canzun politica per la davosa gada chitschau numerusas fadegnas: Ei gliei in grond cyclus de canzuns en il qual ils defensurs dil vegl uorden (*Gieri Antoni Vieli, Theodor Castelberg e Benedetg Caprez*) et il poet dils democrats pleivont *Chrest Luregn Caplazi de Trun* han dau ina battaglia. Ord las canzuns de Caplazi sco ord las rispostas sin quellas vesa ins, che Castelberg era il menader della partida conservativa en la Part sura e ch'el manava la plema per quella.¹⁾

Mo la pissiun politica e las antipathias personalas secontentaven buc ded attacar sulamein la activitat publica digl adversari. Aschia astgein nus buca surstar, che nus anflein pliras canzuns, che seocupeschan cun ina e lautra aventiura ord la veta de Landrichter Theodor, sco il pievel numnava siu menader.

*Sameglias per marveglias,
Bi blut per pagar,
Marveglias tras sameglias
Encunter lai er far.*

entscheiva ina canzun, forza la risposta sin la misteriosa canzun ord la quala nus havein porschiu sura in diember vers.

Bia pli passionadas e massivas ein las attacas sin Castelberg en la canzun, l'entschata della quala ei gia ina vehementa invectiva:

¹⁾ *D. Chr., I. p. 358—370.*

1

*Urdein empau sin la constitutiun
Da nossa tiarra figiein attentium,
Che noss buns vegls con breigia han si tschentau
Et quella ad els bia saun custau.*

2

*Ils noss vegls, ch' ein morts cun sponder lur seung,
Per la libertad, mo vein quella eunc?
Na nus schein quella traso engular,
Mo jeu vi silmeins ils Laders numnar.*

Aunc ussa en la memoria dil pievel e bein enqualgadas cantadas ein las canzuns en las qualas Sur *Fidel Hansemann* e nies poet han secatinau per via de « *treis dunschallas, che vignievan de Murissen giu, in um per encurir* ».

En in agien contrast cun quellas canzuns d'amur e d'aventiuras staten las canzuns religiusas de Theodor de Castelberg, las qualas fladeschan ina profunda e sincera religiusadat e regordan nus vid la canzun religiusa populara, gie ellas ein sezas era vegnidas cul temps canzuns de baselgia popularas. Che il pievel reconuscheva Castelberg era per in meister della canzun religiusa vesa ins ord quei, ch' el adscribeva ad el la commuentonta canzun: „*O bein tresta ei quell' ura?*“ Nus vulein bucca decider la questium digl auctur, mo la tradiziun dil pievel mereta tuta atenziun. Cert ha Castelberg concepiu la *Canzun della consecratiun digl altar en la Baselgia de Nossa Donna a Muster ils 13 de Favrer anno 1805.*¹⁾

¹⁾ *Decurtins Chrestomathie, p. 500.*

Versaus tras ina attenta educaziun en il tudestg, talian e franzos ha Castelberg dapli ils ons della giuventetgna sedau gronda breigia de far enconoschents siu pievel cun las ovras dramaticas dellas grondas naziuns vischinontas. Translatont libramein, saveva el dar a sia traductiun in character veramein raetic et il roburus et abuldont lungatg scheva emblidar ils aucturs et auditurs, ch'ei vevan avon els ina ovra ord ilg jester. Las differentas compagnias de mats, che levon manar si il tscheiver ina cumedia e students, che vulevan dar durant las vacanzas ina producziun teatrala en ina u l'otra casa signerila e quei daventava lu bia pli savens ch'ussa, pertgei ch' ils students della claustra de Muster ed autras scolas vigneven savens envidai tier in signur u lauter e gudeven durant pliras jamnas la hospitalitat de lur Mecänas, sedrizaven tier Theodor de Castelberg e suplicaven quel per la traductiun d'in ad els adaequat drama. Aschia sexplichescha ei, che nies auctor ha elaborau en romontsch ils pli differentes themas dramatics. Sper ils dramas religios e legendarics, ils dramas de students « senza carezias et amurs », anflein nus bein enqual possa, che fladescha il spert dil scho-tgavel tschentener. Avon la revolution franzosa, la quala ha per in temps fatg fin als survetschs jasters e sminiu l'impurtonza della Svizzeria e dil Grischun per la politica internationala sin in minimum, regeva tier las familias noblas en il Grischun, che havevan atgnas compagnias en survetsch sut las crunas: *las compagnias francas*, nua che bab e fegl, enquelgadas perfin tat e beadi eran uffiziers en la medema compagnia et ils caus dellas qualas retergievan notoricas e zupadas pensiuns della pussonzas jastras, in cert beinstar et ricchezza. Dapli della giuventetgna enconoschents cun il luxus dellas cuorts'

immitava la noblezia raetica ils prenzis e la noblezia jastra cun porscher ina bialla hospitalitat e sustener tut quei che pudeva contribuir tier divertiment e solaz. Il pievel sez prendeva viv interess giud las schlitadas, mascaradas e cumedias della signeria. Cun la revoluziun franzosa, principalmein l'invasiun de 1799 et il barschament de Muster ha quella legria sozuala fatg plaz ad ina gronda miseria materiala et in sentiment ded extrema tristezia. Returnont empau megliers temps e cun els il basegns vid distractiun e legria, ei la giuven-tetgna puspei sadressada tier siu poet de praedilectiun e quel ha suenter in original tudestg elaborau la comedieta: *La vieuva lestia*.¹⁾ En il prolog tila Castellberg ina interessanta parallela denter la societad sursilvana e ses divertiments avon e suenter la revoluziun. Quella paragonaziun ei aschi interessanta e caratteristica, ch' ella meretta de vegnir reproducida en extenso:

„Rivertissims, honoratissims, stematissims spectaturs adascheia eisei.

Glei la prattya squischada sut la pressa che fa da savè — scheiver! ad oz ei glendischdys da quel. Avon temps sin quels dys fuv ei per tutenavon ed e cheu entuorn — huhahaja, hopsasa — a chuchagnia ord fuorma — gastareias — envits — Migliadas — giuchs, — festins — balls — mascheradas — saltinems — biallas styvas — a bagordas, quei pareva che tuts fussen ord caset. — aber da citgiei onns enneu eisei quei hajasa — a hopasa staus quietaus è per tutenavon buca schy strusch, aber è quei tut ei vergau! — tut spetgia chei vegni meglier. aber quei vegny meglier ha eunch uss hazer ried fa pleun. Tonaton Curascha! Dieus Pren — dieus dat. per dar peia in divertimen da scheiver — veinsa

¹⁾ *D. Chr. I, p. 381—390.*

nus zachons giuvens cheu dil liug priu la zwar forsa memi gigliarda ressoluziun, da sil dy dad oz entras ina representaziun sin questa laupia dad ina legra spassusa a tonaton era nueta ton ortgia ni fatta Possa — intitulada — la vieuva lesta — ne differenza da tempramens — consistenta en in act, per passar vi l'uri-alla cheu en publich.“

Deigien nus en cuort caracterisar la positiun, che nies autur pren en en la historia della litteratura romontscha e precisar il meret, ch'el ha per la svilupaziun de quella, eis ei indicau de better anavos ina egliada sin la litteratura sur- e subsilvana dil gisiatavel tschentaner. Clomada tras il moviment religius dil gisiatavel tschentaner, che ha ravulviu niess pievel toca funs, ha nossa litteratura en la gronda part theologica dalla entschatta daven serestrinschiu sin ils plaids nezessaris per traduir ovras theologicas digl exterior ne scafir talas suenter exempels importai digl jester. Igl autur, che ha scafiu il lungatg sursilvan litteral, ha sez stoviu emprender nies lungatg et ina superficiala paragonaziun dil romontsch de *Stiafen Gabriel* cun il genuin e characteristic romontsch, sco *Balzer Alig*, il farrer de Vrin scriveva aunc in miez tschentaner suenter cun las bialas fuormas irregularas dil verb et il narrativ, muossa tgei la litteratura sursilvana ha piars cun salontonar dil lungatg viv, plidaus dil pievel. Ei glei in fetg serau e graischel diember de plaids, che nus anflejn en ils biars cudischs squitschai dil gisiatavel et schotgavel tschentaner. Principalmein ils plaids duvrai per dessignar actiuns et objects, che concernan la tratga de biestga ne l'agricultura, la natira e sias apparitiuns et ils quals forman il scazi d'aur dil lungatg romontsch, entaupa ins mo memia da rar en la

itteratura screta de quels dus seculs. Las expressiuns e plaids, che nus enflein en quels opus, concernan fetg savens jdeas e conceptiuns abstractas, theologicas e philosophicas, las qualas muncavan als vegls romontschs e las qualas ein adina empristadas ord lungatgs jasters.

Il grond meret de Theodor de Castelberg ei de haver duvrau per sias ovras il lungatg dil pievel senza vuler curregier ne midar quel. Nus entupein tier Castelberg in diember ded expressiuns, che mauncan tier tut ils auters aucturs, mo che explican a nus la gronda impressiun, che las ovras de Castelberg exerciteschan aunc oz sin nus e la magica forza cun la quala ellas attiran mintgin, che ha aunc senn per in fronsch romontsch.

Nundubiteivla ei la influenza, che Castelberg ha giu sin siu giuven amitg e successeur sco manader della part sura catholica; *Landrichter Peter Ant. de Latour*. Suondont agl exempel de Castelberg ha Latour scret il lungatg plidaus dil pievel e sia dictiun dat perdetga d' in consequent e liung studi « co il pievel plaida ». Ins sa dir cun rischun, che Theodor Castelberg seigi staus il bab dil lungatg romontsch, sco quel ei vegnius secrets egl schenivavel tschentaner La prosa de Cussegliaer nat. *Arpagaus* e las classicas poesias ded *Ant. Huonder*, che maunglan buca seturpiar de semetter sper las meglieras poesias neolatinas, ellas ein carschidas sin il terratsch laboraus de Theodor Castelberg.

Leu nua ch' il diplomat e patriot Theodor Castelberg ei daditg emblidaus, viva il poet aunc en frestga memoria e gia ha il pievel circumdau sias poesias cun la adina verda fegliadella della detga. Tgi enonuscha buca la detga della matta, che havess giu bugien ina canzun e la Pun Stellusa?

Per cura che la davosa canzun romontscha anfla siu echo vid las preits crap dil Badus, vegn la memoria de Landrichter Theodor ha svanir cun ella.

Mo era igl operar politic e l'entira vetta publica e privata de Castelberg porschan aschi bia, che interessescha nus aunc oz en ils pli differentes graus, che nus cartein meriteivel, sche nus empruein de alla cuorta, suondont ils factums cronologics, dar ina biografia de quei remarcabel manader dil pievel sursilvan en ils pli difficultus e trests dis.

Theodor ei naschius ord ina dellas pli veglias e noblas familias della Partsura. Duront il miez temps anflein nus la familia dils Castelbergs en ils castials sper *Glion* e *Surcasti*, pli tard en plazzas d'honor dil marcau e Cumin de *Glion* sco della Ligia grischia. El temps della reformaziun ei *Gion Christian* seretrags da *Glion* a *Muster*, nua ch'el ei vegnius mistral e pli tard Bannerherr della Cadi e 1567 Landrichter della Ligia grischia. Da ses treis fegls ei il pli renomau igl avat *Christian* de Castelberg, il qual ei vegnius numnaus dagl imperatur Maximilian II. sco prenze digl imperi. Cun tutta energia e grond success ha quei avat battiu encunter la progressonta reformaziun et ei in dils pli remarcabels representants della contrareformaziun en la historia della patria grischuna. Ord plirs acts diplomatics vesein nus la gronda confidanza e sincera stema, che papa Pius V. sco il cardinal Carl Boromäus et il legat Buonomi havevan per el. Siu frar *Sebastian* ha surviu en Frontscha, ei vegnius batus dil retg Heinrich III. sco ritte digl uordan de S. Michel et ha pli tard, returnaus ella patria, baghiau *il palaz de Chischliun*.

El ei staus mistral della Cadi e treis ga Landrichter della Ligia grischia, sco era ambassadur tier il grond

duca Ferdinand e tier il retg Heinrich III. de Frontscha. Numnaus capitani della tiarra en Valtrina, ha el muort malsogna buca saviu acceptar quella carica et ei morts 1587.

Egl gisiatavel e schotgavel tschentaner han ils Castelbergs ocupau repetidamein las pli aultas plazas ecclesiasticas e civilas della tiarra. Nus volein cheu mo numnar ils dus avats *Sebastian* e *Marian de Castelberg*, *Conradin*, che ei staus siat ga Landrichter della Ligia grischa e president della deputaziun per engirar il capitulat de Mileun, seraus giu cun Philipp IV. de Spagna e *Gion Ludvic*, che ei staus diesch gadas Landrechter della Ligia grischa, bein il pli ault diember ded ons, che enzatgi ha ocupau quella piazza.

Theodor de Castelberg ei naschiu 1748. Siu bab era Joachim e sia mumma Margaretha nata Castelberg.

Sia educaziun ha el gudiu ella casa paterna e pli tard ella scola claustrala de Muster. Durent il schotgavel tschentaner mettevan las familias noblas raeticas gronda peisa de dar ina buna educaziun a lur affons et ei sesnuevan buca grondas expenses per schar vegnir capavels instructers digl jester. La instructiun en casa ei senza dubi vegnida augmentada e perfectionada tras visitar la scola claustrala, che flureva allura sut igl erudit avat Bernard Frank de Frankenberg. Pli tard seigi Castelberg staus sin las scolas aultas. Deplorablamein eis ei à nus buca reusiu de eruir, tgei universitat el ha visitau, probablamein Ingolstatt, nua ch' ils students della Part sura catholica mavan per studiar philosophia et jus. Pli impurtonta che l' instructiun scientifica ei stada per el l' educaziun sociala, ch' el haveva ritschiert en la casa paterna. Tgi che legia atras las brevs, che Castelberg ha scret els differents per part

fetg critics moments de sia veta, nua ch' era il pli prudent lai mitschar ina u lautra expressiun, dictada della passiuun, ei surstaus dil perfetg correct tun e la gentilezzia, cun las qualas ellas ein screttas. Era tier la noblezia raetica regieva quei fin tun e quella aulta cultura sociala, che Taine ha descret et explicau en igl I. volumen dil classic opus: *Les Origines de la France contemporaine*.

Mo buca mo la largia liberalitat e la finas manieras haveva ins empriu en ils survetschs jasters. Era la gronda curascha personala cun la quala la noblezia franzosa ei jda tier la guillotina, haveva Castelberg artau da ses antenats. En l'ujarra encunter ils Franzos sco pli tard deportaus en Frontscha eis el mai untgius ora il prigel e ha adina saviu sedefender cun aschi bia tact sco franca curascha. Ei fuss fauls, sch' ins cartess, ch' il giuven Castelberg seigi vegnius della universitat cun borni meinis aristocraticis e senza senn per las novas jdeas, che muentavan allura l'Europa civilisada. Na, Theodor Castelberg era in affon de siu temps e las jdeas encyclopedisticas e philandropicas havevan schau profunds fastigs en siu spert. Era el vuleva in progress e carteva, quel vegni promovius il meglier tras il guvern d' umens bein manegionts e savieivels. Ord la positiun, ch' el ha priu en visavi alla invasiun Franzosa et alla Helvetic vesa ins evidentamein, ch' el fuva buc in inimitg absolut de midadas, era profundas, cura che quellas eran nezessarias. Paraglein nus el cun *Peter Ant. de Latour*, sche croda ei si à nus, che Theodor haveva in egl bia pli aviert per las munconzas et igl abus dil vegl regimen e ch' el capevan bia meglier las jdeas, che han schendrau da revoluziun franzosa, che siu giuven amitg.

Sinceramein catholics haveva Castelberg fatg ses studis en plein josephinismus e las theorias udidas sin

l'universitat semanifesteschan en la moda e maniera, sco Castelberg tschaffava si las relaziuns denter la baselgia et il stat. Deffendent las institutiuns catholicas vis avis ad attacas da vart protestanta vigilava el cul pli grond quitau de mantener tuts ils dregts legals ne abusivs, che las treis ligias e principalmein la Cadi pretendevan visavi ad instituts ecclesiastics et en las dispettas denter il Cumin e la claustra era *Th. Castelberg* il nunstunclenteivel representant digl emprem. Era cheu fuva Castelberg in affon de siu temps, che teneva per ina gronda ovra culturiana, sch' il stat dirigeva tscheu e leu affaras ecclesiasticas.

Sia entrada en la veta publica ha il giuven Castelberg fatg aunc fetg giuven sco gierau dil Cumin della Cadi. Il Cumin della Cadi haveva da quei temps tut ina outra impurtonza che oz il di, fuvan gie ils Cumins en giudicatura et administraziun absolutamein autonomics e suverans. Havent contribuì il pli bia per acquistar la libertat politica e giugau la emprema rolla tier la fondaziun della Ligia grischa, vegneva il Cumin della Cadi renconuschiu sco igl emprem de quella. Sia bandiera era l'emprema en il combat e ses mess sesevan sisum tier la dieta. Il cussegl gron e la dertgira entira dil Cumin della Cadi consisteva ord curonta umens cun il mistral et il bannerherr, il qual seseva per veta duronta, curonta dus. Il Cussegl pign consisteva ord quindisch commembers, cun mistral e bannerherr gisiat signurs. En tut cass criminals e pli impurtonts cass civils seseva la tertgira gronda. Era delegava il Cussegl pign de Muster quater de ses commembers per seser sco « zusatz » tier la dertgira dil Cumin d' Uors, cura che quella giudicava cass criminals. Sin la dieta termetteva il Cumin della Cadi dus mess.

Cura che Castelberg ha entschiet sia carriera politica, regieva ella Cadi in relativ ruaus. Las dispetas pervia della dieschma eran definidas et igl avat *Columban Sozzi* patertgava vid auter, che de renovar las veglias differenzas cun il cumin.

In um d'in spert subtil e penetront, d'ina activitat infatigabla sedeva el gronda bregia per la politica, decisivamein attaschus alla cuort de Viena era el serendus a *Milau* per tractar cun il cont *de Firmian*.

Beingleiti ha il giuven diplomat tras sias bialas manieras, sia cordiala hilaritat, siu clar giudezi e sias solidas enconischientschas giu gudognau l' affectiun e la stema d'il pievel della Cadi. Termess silla dieta eis el aunc fetg giuven 1766 vegnius elegius scarvon della ligia, ina impurtonta piazza, essent ch' il scarvon vegneva benedius en en tuttas fatschentas politicas, administrativas e giuridicas, era ella gie il pierti tier la dignitat de Landrichter. Gia 1787 ei lu Castelberg vegnius legius ora sco Landrichter della Ligia grischa, la quala piazza el ha aunc ocupau 80, 89, 92, 94, 98 e 99, nua ch' el ei vegnius deportaus sco Landrichter regent dals Franzos a *Salins* en *Frontscha*.

Aunc en la secunda mesadat dil schotgavel tschentaner sedividevan las partidas politicas el Grischun buca suenter jdeas politicas ni interess socials, mo bein suenter la sympathia, ch'ei havevan per las grondas pussonzas, ch'influenzavan la politica raetica. Dapî che la republica de S. Marc haveva cun sias tiarras ella Levante piars sia pussonza e cun ella sia influenza e la Spagna era buca pli vischina dellas treis ligias, fuvan *l' Austria* e *la Frontscha*, che fagevan ina lautra dispoteivla la influenza sin la politica Grischuna.

Schegie ch' ils pass, che manavan sur ils guolms Grischuns giu en la planira italica, havevan buca pli quella muontada sco el schedischavel e gisiatavel tschentaner e che comparidas cun ils staats, che havevan seformau egl cuors dil gisiatavel e schotgavel tschentaner, las Treis ligias fuvan de pintga impurtonza, spendevan l' Austria e la Frontscha tuttina considerablas summas per gudognar ils manaders e diplomats grischuns. La Frontscha sco l' Austria davan als pli destingui denter lur adherents annualas pensiuns et impondevan in gron daner per influenzer sin las votaziuns dils mess à la dieta e dil pievel sez.

Sco ils biars auters influents umens della ligia grischa, ils Landrichters Cristof Gabriel de Glion, Anton Montalta de Lax, Andriu de Castelberg, Adelbert de Latour, che eran sut la directiun digl avat *Columban Sozzi* premurai adherents dell' Austria, ei il giuven scarvon della ligia era seviults tier la partida austriaca.

Igl ambassadur austriac el Grischun e la cuort de Viena han bein gleiti encorschiu, tgei impurtonza Castelberg haveva per l' Austria e dau ad el ina secreta pensiun annuala. Sustenius dalla partida austriaca, igl um de confidanza dil Cumin della Cadi e dils auters cumins catholics della Part sura, ei Castelberg els ons 80 e l'entschatta dils navonta staus il diplomat il pli encuretgi et il renconuschiu manader della Ligia grischa. Clamaus tier tut las impurtontas fatschentas, haveva el ina influenza decisiva sin la dieta e nus entupein siu num dapertut, nua ch' ei setractava d' ina domonda politica.

Maridaus cun *Elisabeth Catschegn* ded Andiast, la inteligienschas et activitat della quala Duitg Balletta

admirescha en siu diari, ha Theodor giu quater affons, *Caspar, Gion, Conradin e Juliana Margretha*¹⁾. Aschia flureva ad el ina bialla veta de familia et ei pareva flureva ad el ina bialla veta de familia et ei pareva, ch'era el duess suenter ina liunga retscha ded ons rechs en merets et uffecis finir sia veta. Mo il terribel moviment, che ha devastau aschi biaras institutiuns secularas, spazau regienavels e pievels e scafiu novs imperis, ha cargau cun in maun de fier buca mo en la veta dil staat raetic, mo era en quella de ses manaders.

El cuors digl gisiatavel et alla entschatta dil schotgavel tschentaner era ei reussiu en Frontscha alla fina e consequenta politica, instradada de Richelieu, de destruir pli e pli l'autonomia dellas singulas provinzas e marcaus, de suttametter alla cruna il clerus e las avon libras universitats, de prender alla noblezia tutta reala impurtonza et influenza e de scafir ina pussenta birocrazia giudiziara et administrativa, dependenta absolutamein dil retg. Duront che la noblezia, che viveva ora sin la tiarra, era aunc egl gisiatavel tschentaner in factor, cun il qual la cruna stoveva quintar, ein il nobels daventai survients della cuort et allontanai pli e pli dil pievel sespiars en ils deletgs de quella. Ils administraturs et procuraturs che targevan en per ils nobels, che eran a Versailles ils tscheins e las dieschmas dils purs, han cun lur prepotenzas e lur ranveria en in pèr decenis fatg emblidar ils merets, che la noblezia haveva el cuors de tschenteners giu per la tiarra e provocau quella malcuntentienscha e

---

¹⁾ Ils mats ein tuts morts giuvens, *Caspar* fagient bogn à *Fliielen*. *Juliana Margretha* ha maridau siu aug *Joachim Liberat de Castelberg*, Oberst en survetsch piemontes.

schendrau quei odi, che ha grad ora sin la tiarra anflau ina aschi terribla expressiun en la revoluziun franzosa.

Tier nus haveva la veglia democratia et il spert independent dil pievel impediù ils abus della noblezia, che nus entupein en Frontscha, mo bein enqual nunmotivada prerogativa, in savens prepotent secontener e certas modas e manieras, empridas egl jester formavan era cheu materia avunda per il spert revolutionaric, che serasava dalla Frontscha anô da tiarra en tiarra, da pievel tier pievel. Tier quels motivs gienerals eis ei aunc vegniu vitier in per motivs specials per invidar il tizun della malaveglia dil pievel. En la *Valtrina* regieva ina profunda malcuntentienscha cun ils officials grischuns, che stuevan cumprar caramein ils ufficis et encurevan sin tuttas manieras lubidas e nunlubidas de struclar ora daners dils subdits. Dapî ch' il kanzler della Valtrina *Diego Guicciardi* et il capitani *Iacinto Carbonera* havevan purtau avon 1786 lur lamentaschuns sin la dieta a Glion, ocupava la damonda della Valtrina intensivamein buca mo las auctoritats, mo bein era il pievel grischun, tonpli che il cont *de Wilczeck*, igl ambassadur austriac el Grischun, seprendeava en per ils Valtrinastgs e lur pretensiuns. En ina canzun, concepida da Landrichter *Vieli* sco bienmaun al pievel sin igl on 1789, ha quel repartiu la cuolpa della malaveglia e dils disturbis en la Valtrina sin ils signurs e diplomats en il Grischun, ils purs grischuns et ils Valtrinastgs sez, principalmein ils manaders.

1.

*Jou Vez, ca nos Undraus Cumins
Entscheiven a mirar,
Coi va cuils faitgs en nos Confins
A vulten quen far dar.*

2.

*Valtrin' ei lur pli gron quitau
A lain gnir endamen,
Con soun ad els ei ha custan,
Per quella prender en.*

3.

*Perquei garegian els d'udir,
Danunder sei la Crusch,
Ca la Valtrina fa Sentir
Sin tuts mouns sia Vusch.*

4.

*Vus manigieis, ca nos Signurs
La cuolpa sein da quei:
Sche mi lubis, O Cars mes purs',
Vi metter or, co gl' ei.*

5.

*In ton la Cuolp' ein certs Signurs,
Ch' han faitg bia per passiuun,
Ad han struclau bei biar Savurs
Per far pli gron tschagrun.*

6.

*In' outra Cuolp' ein er' ils Purs,
(A Tgi vul cunter gir?)
Ufficis Venden ad honors
Pli Car, ch' ei pon Vertir.*

7.

*Ufficis deis, a nuot mireis
Sin Umens de Vertits:
Sin Tgi, ca dat il biar Urdeis
A bucca sils merits.*

8.

*Tras quei ston ils officials,
Per bucca star en Don,
Savens duvrrar remiedies tals
Ca fan il mal pli gron.*

9.

*La tiarza Cuolp' ein tals a quals
Dils untertoners sez,
Ca pli che nus ein nauschs a mals,
Mo zupen vi lur Vez.*

10.

*Quels fan Zun vess dad ubidir
A lessen Cumondar,
Perquei fan Ton per encurir
De se puder schligiar.*

11.

*Jon plaidel mo de tals e quals
A buc dil general,
Che strusch sa quei, cha fan quels tals,
A nus vul buc schi mal.*

Quella canzun, che exprima la moda e maniera sco ils diplomats della ligia grischia tschaffavan si la questiuin della Valtrina, ha anflau ina suarada risposta en la canzun, concepida dil pleivont de Trun, *Christian Lauregn Caplazi*; che derscha tutta cuolpa sin ils signurs e damonda ualti clar ina *dertgira nauscha*.

1.

*Ina canzun ei gnida meuns
A mi ual senza frau,
Che plaida cun grons lests e creuns
Dils faigs presens enpau.*

*Gl' auctur se numna patriot,
Mo 'l ei in traditur
Stoss esser zun gron idiot
Tgi sminna buc gl' auctur.*

2.

*Mo el dad inna vard lein schar,
Denton sia cazun
Cun flis lein nus examinar
A cun grond' atenziun.
La cuolpa vul el giu partgi
Sin subdits, purs, signiurs,
Mo sin tal moda, che bia pli
La cuolpa fus dils purs . . . . .*

8.

*Denton che in cumin signiur,
Che viva mai cuil seu,
De far endreig, de far honur,
Avon sasez ha preu;
Lagegia de siu seramen
Bufatgiamein salvar,
A lai er bucca dar eil sen
De tons curschins duvrar . . . . .*

30.

*Si, si, mes Purs! la taffradat
De nos veigls recorderi,
Quels han cunprau la libertat
Cun sponder seun perquei.
Ton cuost' ei buc, o tapfers Purs!
Sch' il tgiau vegn siglentaus
Ad enzaconts de nos signiurs,
Sch' ei il faig schon gartigliaus.*

Nus savein buca passar pli datier à la schon avon menzionada battaglia de canzuns e havein stuiu sere-strenscher sin porscher in per strofas, las qualas esprimen meglier il patertgiar dil temps e sias partidas, che liungs excurs historics.

Per regular ensemblamein cun las differentias val-trinastgias entgins puncts dispiteivels cun l' Austria ha la dieta termess ina delegaziun à la testa de quella Castelberg à *Milaun*. Mo nunditgont la breigia, dils delegai (Rudolf de Salis-Sils, Bundslandammann Hercules, Sprecher de Bernegg, Landrichter Daniel de Capol, Johann Simon Paravicini, barun de Freudenthal, Landeshauptmann Joh. Ulrich de Salis-Seewis, Peter Antoni Riedi, Scipio Juvalta, Meinrad Buol) ha quella pompusa delegaziun stuiu turnar a casa senza entgin succes.

L' ambassada haveva survigniu l' instructiun de finir sias fitschentas enteifer dus meins, de seschar en naginas conferenzas formalas cun ils subdits e de per ils dazis setaner vid il tarif de 1619. Ella dueva emper-meter ina revisiun dellas barbaricas statutas et ina nova redactiun de quellas conform al sclariu spert dil tschentaner. A l' entschatta de Fevrer ei l' ambassada partida per Milaun, mo ella ha bein gleiti enflau de tuttas sorts incaps.

Ils Valtrinastgs havevan era termes ils sura mentionai *Giucciardi* e *Carbonera* cugl Arcipret de *Berbenno* a *Milaun* e quels luvraven, tgei chei pudevan, per combatter l' ambassada grischuna. *Wilczeck* vuleva per gudegnar temps haver naginas conferenzas durant il carneval. La nunspitgada mort de *Kaiser Leopold* ha interrut tuttas tractandas diplomaticas ed aschia ha la missiun setratg fetg à la liunga. Cura che l' ambassada haveva sentilgiu sur certs puncts ein quels vegni

mess avon à las suveranas vischneuncas e quellas han buc approbau tals. Sin quei ha l'ambassada stuieu entscheiver novas tractatiuns, las qualas ein lu della part austriaca bucca vegnidas acceptadas. Ei ha bucca muncau vid la diplomatia dils capavels umens, che formaven quella ambassada, mo la malcontentientscha cun l'administratiun grischuna della Valtlina era ina generala ed ils diplomats et officials austriacs che encunscheven il regimen en Valtrina, eran generalmein indignai sur in guvern che manteneva gnianc la fourma della giustia. Ussa vigneven ils puccaus comess ella Valtlina egl petgen, aschia ha l'ambassada à Milaun stuiu tornar a casa senza haver reussiu zitgei. Ord las descriptiuns de viadis ed autras scartiras de quei temps seresultescha il general disprez, che tuts umens de cor sentevan per ina administratiun, che uneva in system proconsularic el schliet sen digl plaid cun la pli gronda arbitrariadat e violenta brutalitat.

En la tradiziun dil pievel sursilvan ha quella delegaziun priu in character tut à fatg romantic. El raquenta, landrichter Theodor hagi teniu in plaid ad ina regina e quella hagi schau enfarrar siu cavagl cun fiars d'argien. Il spert romantic medieval regieva aunc la phantasia de nies pievel à la fin dil schotgavel tschentaner. Tier la fatschenta della Valtrina ei vegniu la questiun digl *appalto digl dazi* (fitar il dazi). Cun igl on 1790 fineva la perioda de diesch ons, per la quala la familia *Salis* haveva fitau il dazi, ch'ei da navonta daven vegnius surdaus alla *Dita Bavier*, possesura dil segneradi de Rechenau. En consequenza della emprema ujarra de coaliziun e della schliata raccolta era il garnezi 1793 fetg scars. Ils appalturs, che survegnevan il graun da Milaun senza dazi, vendevan quel directamein allas ar-

madas della Austria enstagl al pur, aschia ch' il scret, che deva il dretg vid ina « tratta graun », ei tut en inaga sesalzaus sin 800 renschs. Vegnent aunc prumen e pumas manai sin floss dal Rhein giu, ha ei entschiet ha vegnir fomaz en la tiarra et ei regieva ina gienerala malcuntentienscha cun ils appaltaturs, tier quei la malvuglientscha della Fronscha, irritada tras l'arrestaziun digl ambassadur *Semonville*; aschia era tut preparau per clamar ina violenta errupziun della malaveglia populara.

Il fatal stausch tier tal moviment ei jus ora dil cumin de *Lumneza*. Quel suenter tut sia natira in moviment conservativ ei, sco aunc schi bein bia gadas, vegnius duvraus e surdovraus dalla partida revolutionara. En las *dudisch lamentaschuns* tschentadas si dal Cumin de Lumneza, eis ei vegniu selamentau sur las grondas expensas per la niev eregida via tras il Segneradi, ils cust della deputaziun a Milaun, igl ault prezi dil sal a Rechenau, la vendita de pastiras en Valtrina e la fiera de Ligieun. Il Cumin della *Foppa*, che ha seuniu cun la Lumneza, dumandava aunc il scamond de casagliar e dil « vorkauf » de victualias. Ord differents motivs ein *ils Cumins dellas diesch dertgiras* era seuni cun tal moviment et han alzau las bandieras. Numerusas deputaziuns ord ils differents Cumins ein ils 21 Mars vegnidas a *Cuera* et han organisau ina redunonza sin la *Quadra*, la quala ha priu il conclus, che mintga vischneunca deigi delegar treis ne plirs umens tier ina assemblea gienerala. Quei ei allura era daventan et ils 30 d' Avrel 1794 han ils mess, assisti din grondius pievel, tenor exempel dellas redunonzas della revoluziun franzosa pompusamein engirau la brev dellas treis ligias de 1524, la brev de prauls e las differents reformas. L'assemblea gienerala ha allura elegiu ord siu miez ina *dertgira nauscha*, che ha castiau

rigurusamein ils appalturs di dazi e quels che havevan ritschiert pensiuns de pussonzas jastras. Denter ils davos udeva era Castelberg et el ei vegnius sentenziaus tier in castitg de 10,772 renschs. Adumbatten ha il Cussegl della Cadi encuretg de far nunpusseivla l'excuziun de quella sentenza, adumbatten ha Castelberg dumandau ina revisiun de tal process; el ha stoviu pagar l'entira summa e cun sbursar quella sgurdinar sia situaziun oconomica. En la Part sura ei bein gleiti suenter l'erecziun della dertgira nauscha, cura ch' il pievel ha giu caschun de ruaseivlamein ponderar las causas, sefatg valer ina ferma reactiun e gieneralmein deplorava ins igl aschi grev castitg, daus a Landrichter Theodor. Las reproschas fatgas ad el per haver ritschiert pensiun digl jester e per haver giu gudogn ord igl appalto dils Salis, ha buca fatg balucar la fidonza, ch' il pievel della Ligia grischa haveva vid siu menader, pertgei schon 1798 anflein nus el puspei alla testa de quella.

Il Mars dil medem on ei Castelberg serendus a *Turitg*¹⁾ per trer en segiras novas sur *la invasiun dils Franzos ella Helvetia* e la positiun, ch' ils differents stands federai prendien en en fatscha de quella. Sur sia ambassada ha el dau giu in fetg interessant e muort sia objectivitat remarcabel raport, il qual ei vegnius squitschus et en romontsch vegnius termess ora sin las vischneuncas.²⁾

En fatscha d' il smanatschont prigel d' ina invasiun

¹⁾ Signur President *Capaul* de Lumbrein ha recalgiu *ina bialla collectiun de brefs de Landrichter Theodor de Castelberg*, la quala el publichescha en la proxima annada digl Ischi. Nus exprimim cheu il pli sincer engraziament ad il per la historia patria aschi meritau signur. Quella collectiun contegn era in diember brefs sur sia Missiun en Helvetia.

²⁾ D. Chr. I., p. 375—378.

dils Franzos en il Grischun, ha il Cumin della Cadi, che temeua ina attaca franzosa sur il Lucmanier ne sur l'Alp su, organisau la defensiun, legiu ora in Cusseger d'ujara per preparar quela et elaborar in uordan d'ujarra per la Cadi. Sin l'iniziativa de Castelberg eis ei de manar anavos, ch'ei glei vegniu organisau duas compagnias de „Iägers“, che han prestau excellentes survetschs.

Prevent che la Cadi e l'entira Part sura savessan buca prestar ina cuzeivla resistenza allas armadas franzosas, ha Castelberg cussegliu, la Cadi deigi star neutrala e dar liber pass a l'armada franzosa

Era duront ujarra ha Castelberg mussau la pli gronda prudienscha, aschia ch'ei glei absolutamein nuncapeivel, ch'ils Franzos han avon il barschament de Muster arretau e deportau Castelberg, che schegie in adherent della Austria, in „Kaiser“, sco ei schevan lu, haveva priu nagina activa part vid il moviment digl 1 de Matg. Igl empren ein ils deportai vegni manai ad *Aarburg* e da lau naven ils 13 de Matg a *Bellefort*. Lau ein els vegni serai en las combras della schuldada, miserablas stanzas, nua ch'ei han giu sco letg mo empau paglia. El retergieva cun Caprez, Baletta e Cadonau il damagliar dalla dunna dil Wachtmeister dils invalids. La survigilonza era ina fetg strentga et ils dis passavan en ina monotona melancolia. Per far passar il temps, devan ils deportai huclas cun grondas ballas fier. Ils 11. Iuni ein ils deportai vegni manai daven da Bellefort a *Salins*, in liug pign, en in priel circumdaus da Montognas. En la veglia fortezia, baghiada da Vauban han ils deportai anflau meglieras e pli saunas stanzas. Ils 26. December eis ei vegniu lubiu als Grischuns de habitar ordeifer

la fortezia e Castelberg ha priu cun *Caprez* et ils dus *Blumenthals* logi egl hôtel „Sauvage.“ Plitard han Castelberg, Balletta et ils Blumenthals fatg agien cust. Fidel Blumenthal e Duitg Balletta eran ils kochs et ils Romontschs secuntentavien cun lur bizokels, tistgets, tagliarins e bulzani. Ils 28. Uost 1800 han ils deportai astgau bandonnar Salins et ein sut escorta militara vegni transportai a *S. Gagl*. Lau havevan els pli bia libertat e savevan ir tenor plascher per il marcau entuorn; il commandant della plaza *Noillé* era in agien um. Castelberg haveva suenter paucs dis ritschiert da Paris ses pass et ina brev ufficiala, ch'el sapi ir a casa; *Noillé* voleva aber buca renconuscher quella lubientscha, essent buca adressada ad el e Castelberg ha stoviu sevolver tier il gieneral franzos a Besançon e quel ha allura dau il camon de exequir las ordras de Paris. Enturn ils 20. de September 1800 ei Castelberg turnaus à Muster. Mo igl aspect de siu vitg natal era in fitg trest. Tut schischeva aunc en compleina ruina. Era la bialla casa, ch'el haveva grad baghiau si el vitg, circumdada d'in bi curtin, era daventada ina unfrenda dallas flommas.

Nunditgont tut quellas sventiras ha Castelberg priu ina energica part vid la constructiun dil vitg de Muster et ord sias canzuns sin ils da novamein eregi zens vesa ins, che novas speranzas emplenevan il siu cor. Elegius sco mess sil cussegl gron e gierau de Cumin ha el puspei seocupau cun las affaras della pli stretga patria. Muort sia experienza, clar giudezi e profundas enconuschientschas giuridicas gudeva el la pli aulta stema en igl oberkeit. Assisten Mathias Decurtins, che ha aunc sesiu plirs ons cun Castelberg en la dertgira gronda, ha raquintau à nus, igl εμπrem damondavi ins il Land-

richter vegl (Theodor) per siu meini e quel eri il bia decisivs per l'entira dertgira.

Las relaziuns denter il Landrichter vegl Theodor et il giuven, Peter Ant. de Latour, eran dictadas da vera stema e sincera amicizia. Deplorablamein ei della gronda corrispondenza, che quels dus manaders conservativs han manau in cun lauter, vanzau mo ina suletta brev, scretta de Latour da Cuera. Nus cartein l'entschata de quella hagi in interess historic e reproduzin ella :

« D' In ping Moment de Vaccanza sesurveschel jeu per dar Novas de quei pauc che passa cheu. Eung ussa ei faitg pauc de bien e pauc schliet. Il bia ei en lavur dellas commissiuns. Davart il corpus catholic ei eung vegniu avon nuot. Divers Signurs de Priedi e de Messa han taniu conferenza per s'entelgir aber las damondas dils de Priedi ein exorbitantas. Pung praeliminar ei de far ira naven tuts Tirolers prers. La cassatiun dell' Immunitat per tuts ils prers oreifa il Ueschtg et ils domherrs, e suenter quei vulten ei schar bagiar il corpus catholic la Claustra de Stg. Glezi sco seminari, e forza ch' in rebitschass eung leu tier, ch' ei vigniess sin il avignent sigerau tier als da Messa tuts ils Effects de Claustras baselgias etc. etc. en cass d'ina Leva de quellas. La Sessiun catholica ha seresolviu d'ariguard l'Immunitat protestar e passar giu.

Sonda vergada ei vegniu à Raschieni la modo de recutar. Neua che jeu hai giu de combatter de tutta forza de bucca schar cientar si la maxima de recutar dils cumins anora. La Commission veva projectau, ei ha aber bucca giu platz, sonder ei glei vegniu enconoschiu de dar anavos alla commissiun e far rediger autravisà. Speronza ha jeu de silmeins pudêr impedir, ch' ei regni bucca per

*adina fixau per nus ina tala aschi greva maxima. Jer han ins sebattiu sur las taxas per offecis, e la Sessiun ha decretau sin ina moda aschi rigurusa che jeu sai bucca, co nus sila Cadi duein sesteligiar.»*¹⁾

Castelberg e Latour maven compleinamein d'accord en lur jdeas politicas, mo era Latour pli grond adversari de tuttas jdeas modernas. Era cheu semanifestescha clar il spert dil temps, che ha scafiu ils umens. Castelberg era eunc influenzaus de quei grondius optimismus e de quellas aschi phantasticas speronzas sin saluteivlas reformas, che encuraschavan ils sperts dil schotgavel tschentaner. Latour, l'emprema giuventetgna dil qual ei curdada en ils pli sgarscheivels temps della revoluziun, haveva il spert ironic e sceptic, che caracterisescha ils umens ord ils emprems decenis de quest tschentaner. Els haveven sentiu la purgina d'ina freida deceptiun e sefidavan sin nuot pli. Cura che nus havein ligiu brefs de Peter Anton de Latour, havein nus stuiu patertgar vid *Gentz*, ord omisdus s'exprima in spert.

Sin il niev organisau cussegl grond ha Castelberg prinzipalmein giu de batter, per procurar à la Cadi in commensurau diember de deputai sin il cussegl grond. Quella damonda ei vegni tractada differentas gadas et el ha cun succes defendin ils dretgs dil Cumin della Cadi.

A la fin da sia veta era Castelberg privaus dalla glisch, mo la tschocadat phisica ha buca stgirentau sia clara intelligenza.

Castelberg ei morts ils 12. d'October, 1830

¹⁾ *Bref de Cuera dat. ils 5. de maig. 1812.*

El ei aber ristaus vivs en la memoria dil pievel sursilvan. Era tgi, che parta buca las jideas, ch'el haveva, senta ina profunda sympathia e sincera stema per quei vengonz representant della veglia noblezia grischuna, che haveva adina gratuitamein plaid e cus-segl per mintga pur, che mava tier el.

El representa in temps, ch'ei passaus, mo nus savessan buca sepatertgiar in pli characteristic e dign representant della veglia Ligia Grischa, che *Landrichter Theodor de Castelberg*.

Perquei havein nus ord la memoria dil pievel, datas autobiographicas, brefs e differentes documents conzepiu questas notitias, enzaconta fegliadella sin la fossa dil manader conservativ-catholic, che ha luvrau e battiu avon tschien ons en la Cadi.

